

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

κοινωνικοποίηση – τύποι
κοινωνικοποίησης:
(πρωτογενής, δευτερογε-
νής, ελλειπής), φορείς
κοινωνικοποίησης –
κοινωνικοί ρόλοι – κοινωνι-
κοί κανόνες – κοινωνική
επιρροή – συμμόρφωση –
συνεργασία και
ανταγωνισμός.

6.1 Κοινωνικοποίηση

Η Κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο εντάσσεται στο κοινωνικό σύνολο. «Με τη διαδικασία αυτή ο βιολογικός οργανισμός μετασχηματίζεται και διαμορφώνεται σε κοινωνική ύπαρξη». Η κοινωνικοποίηση είναι διαδικασία που διαρκεί εφ' όρου ζωής, επειδή σε κάθε φάση της ψυχοκοινωνικής εξέλιξης του ο άνθρωπος πρέπει να επιτύχει ορισμένους στόχους και να ικανοποιήσει συγκεκριμένες κοινωνικές απαιτήσεις.

Με τον όρο κοινωνικοποίηση εννοούμε τη διαδικασία με την οποία το άτομο εσωτερικεύει, μαθαίνει τους κοινωνικούς κανόνες, τα συστήματα αξιών, τους κοινωνικούς ρόλους και τρόπους δράσης και ενέργειας. Η κοινωνία διαμορφώνει τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, προσδιορίζοντας όλα όσα το άτομο πρέπει να καλλιεργήσει και να αναπτύξει, όπως ειδικές δεξιότητες, τρόπους συναισθηματικής έκφρασης, διανοητική δραστηριότητα, σχέσεις με σημαντικά πρόσωπα του περιβάλλοντος του κ.ά. Από μια πιο γενική θεώρηση, η κοινωνικοποίηση περιλαμβάνει τη μεταβίβαση της πολιτισμικής και κοινωνικής κληρονομιάς από τη μία γενιά στην άλλη και συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνίας και τη διατήρησή της.

Η κοινωνικοποίηση δεν είναι μια διαδικασία η οποία απλώς συμβαίνει σε κάποιο άτομο. Από τη μία πλευρά περιλαμβάνει τις ενέργειες του κοινωνικού συνόλου που ασκούν επιδραση στο άτομο και από την άλλη πλευρά το άτομο εντάσσεται στο κοινωνικό σύνολο με τη δική του προσπάθεια. Με άλλα λόγια, το άτομο επηρεάζεται από το περιβάλλον και ταυτόχρονα το επηρεάζει. Επομένως, η κοινωνικοποίηση είναι μια αμφίδρομη διαδικασία.

Η κοινωνικοποίηση δε σταματά με το τέλος της εφηβείας, αλλά συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου.

**ορισμός
της
κοινωνικο-
ποίησης**

**η κοινωνι-
κοποίηση
ως αμφί-
δρομη δια-
δικασία**

Επειδή αποτελεί συνεχή διαδικασία, «ποτέ κανείς δεν είναι όπως ήταν ούτε όπως πρόκειται να γίνει».

Αυτό σημαίνει ότι οι συμπεριφορές, οι αξίες, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις και οι ικανότητες του ανθρώπου υφίστανται σταθερή, συνεχή τροποποίηση, δοκιμασία και επαναπροσδιορισμό.

6.2 Τύποι κοινωνικοποίησης

Πολλοί είναι οι τύποι κοινωνικοποίησης τους οποίους έχουν προσδιορίσει οι ψυχολόγοι, έστω κι αν οι σχετικές μελέτες δεν έχουν καταλήξει σε μία τελική μορφή κατάταξης και κατηγοριοποίησης. Ωστόσο, οι πιο σημαντικοί είναι οι εξής:

α. Η *πρωτογενής κοινωνικοποίηση*, η οποία συντελείται κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού μέσα στην οικογένεια. Πολλοί ψυχολόγοι αποδίδουν ιδιαίτερη αξία σε αυτή τη μορφή κοινωνικοποίησης, επειδή είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου. Μάλιστα, θεωρούν ότι αυτή η μορφή επηρεάζει και καθορίζει κάθε μεταγενέστερη προσπάθεια του ατόμου για προσαρμογή και κοινωνική ένταξη.

β. Η *δευτερογενής κοινωνικοποίηση*, η οποία συντελείται μετά την ενηλικίωση του ατόμου και συχνά αποκαλείται και "κοινωνικοποίηση ενηλίκων". Αυτή η μορφή κοινωνικοποίησης απαιτεί την ενεργή συμμετοχή του ανθρώπου.

Ο άνθρωπος κατά την εξέλιξή του καλείται να εκπληρώσει νέους ρόλους, να ανταποκριθεί σε πλείστες κοινωνικές απαιτήσεις ή να αντιμετωπίσει καταστάσεις, που συχνά θεωρεί ότι δε θα χρειαζόταν να αντιμετωπίσει, για παράδειγμα, ένα διαζύγιο. Η δευτερογενής κοινωνικοποίηση είναι εξίσου σημαντική με την πρωτογενή, ενώ έχει έναν έντονα επιτακτικό χαρακτήρα.

γ. Η *ελλιπής κοινωνικοποίηση*. Η κοινωνικοποίηση θεωρείται ελλιπής όταν δεν έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, όταν το άτομο δεν αναπτύσσει δεξιότητες, στάσεις και συμπεριφορές που είναι απαραίτητες για την πλήρη και καλή προσαρμογή στο κοινωνικό σύνολο, εξαιτίας προβλημάτων που προκύπτουν κατά την κοινωνικοποιητική διαδικασία (π.χ. οι φορείς της κοινωνικοποίησης δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στο έργο τους, οι γονείς εργάζονται ή απουσιάζουν, όπως συμβαίνει με τα ορφανά).

6.3 Φορείς της κοινωνικοποίησης

Την ένταξη του παιδιού στην κοινωνία επηρεάζει μια σειρά από φορείς, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο, οι συνομήλικοι κτλ. Οι φορείς αυτοί έχουν ιδιαίτερη επίδραση στον άνθρωπο, ανάλογα με τη φάση της ανάπτυξής του. Ορισμένες φορές λειτουργούν συμπληρωματικά ή και ανταγωνιστικά μεταξύ τους, ανάλογα με τον τομέα δράσης καθενός.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε ορισμένους από τους πιο σημαντικούς φορείς της κοινωνικοποίησης του ανθρώπου.

- α. Η **οικογένεια** αποτελεί την κύρια πηγή εμπειριών για το παιδί στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Ο ρόλος των γονέων είναι καθοριστικός για κάθε μεταγενέστερη κοινωνικοποίηση του παιδιού. «Οι γονείς στην προσπάθειά τους να κοινωνικοποιήσουν το παιδί καθοδηγούνται από τις προσδοκίες της κοινωνίας και την αντίληψή τους για το πώς πρέπει να γίνει το παιδί, προκειμένου να ζήσει αρμονικά μαζί με τους άλλους». Αυτές οι προσδοκίες δεν επιβάλλονται μόνον από τους γονείς, αλλά και από τους άλλους ενήλικες και άλλα σημαντικά πρόσωπα με τα οποία το παιδί έρχεται σε επαφή. Αργότερα, καθώς το παιδί αναπτύσσεται, τα αδελφια και άλλα πρόσωπα ασκούν σημαντική επίδραση και εξασφαλίζουν άλλου είδους εμπειρίες.
- β. Το Σχολείο και οι δάσκαλοι επίσης ασκούν σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη του παιδιού για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι την εφηβεία. Αποστολή του σχολείου είναι να μεταδώσει βασικά στοιχεία του πολιτισμού που έχουν διαμορφωθεί στη συγκεκριμένη κοινωνία, ενώ παράλληλα εισάγει το παιδί στο ομαδικό πνεύμα. Οι δάσκαλοι αλλά και οι γονείς επιδρούν στο παιδί χρησιμοποιώντας σαφείς και εμφανείς μεθόδους, όπως είναι η διδασκαλία και η προβολή του εαυτού τους και της συμπεριφοράς τους ως πρότυπου για μίμηση.
- γ. Η αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους είναι ένας παράγοντας που έχει ιδιαίτερη αξία για την κοινωνικοποίηση ιδίως των παιδιών της σχολικής ηλικίας και των εφήβων. Για παράδειγμα, το παιχνίδι με τους φίλους έχει έναν έντονο χαρακτήρα κοινωνικής μάθησης. Εξάλλου, τα παιδιά δείχνουν αυξημένη ευαισθησία στη γνώμη που οι συνομήλικοί τους έχουν γι' αυτά. Μέσα από την ομάδα των συνομηλίκων το παιδί έχει την ευκαιρία να αναπτύξει κοινωνικές δεξιότητες και ευαισθησίες,

η οικογένεια

το σχολείο

**η ομάδα
συνομηλίκων**

Ομάδα συνομιλήκων

για παράδειγμα για την επίλυση διαφορών σε επίπεδο απόψεων, για τη λήψη αποφάσεων χωρίς την παρέμβαση των ενηλίκων. Με άλλα λόγια, μέσω της ομάδας των συνομηλίκων προάγεται η αυτονόμηση του παιδιού, η ανεξαρτητοποίηση από την οικογένεια και, επομένως, η προσωπική εξέλιξη και ανάπτυξη.

Υπάρχουν και άλλοι φορείς σημαντικοί για την κοινωνικοποίηση

του ανθρώπου, όπως τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, η κοινή γνώμη, οι διάφοροι οργανισμοί κτλ.

6.4 Κοινωνικοί Ρόλοι

Οι άνθρωποι καθημερινά αναλαμβάνουν και εκπληρώνουν ποικίλους ρόλους, όπως είναι, για παράδειγμα, ο ρόλος του πατέρα, του συζύγου, του εργαζόμενου κτλ. Οι θεωρητικοί που ασχολούνται με τη μελέτη των ρόλων θεωρούν ότι η κοινωνική ζωή είναι όπως η θεατρική σκηνή, με τις μάσκες, το σενάριο κτλ.

Ο ρόλος συνδέεται με την κοινωνική θέση καθενός. «Κάθε κοινωνία έχει διάφορα συστήματα θέσεων, τα οποία μπορεί κανείς να τα φανταστεί ως ένα χάρτη, πάνω στον οποίο έχουν τοποθετηθεί οι διάφορες θέσεις με τρόπο ώστε να γίνεται φανερό η μεταξύ τους αλληλεξάρτηση. Η θέση προσδιορίζεται ως ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που καθορίζουν τη σχέση και την επικοινωνία του ατόμου με άλλα πρόσωπα τα οποία κατέχουν άλλες θέσεις. Ο ρόλος είναι η συμπεριφορά την οποία αναμένεται να εκδηλώσει ο κάτοχος μιας θέσης». Για παράδειγμα, η θέση του πατέρα στην κοινωνία υποδηλώνει κάποιες υποχρεώσεις ως προς τα παιδιά του (π.χ. να τους εξασφαλίσει τροφή, προστασία) καθώς και ορισμένα δικαιώματα (π.χ. να είναι σεβαστός από τα παιδιά του), τα οποία εκπληρώνονται μέσα από το ρόλο. Από μια άλλη άποψη οι ρόλοι αποτελούν σύνολα από κοινωνικούς κανόνες: οι κοινωνικοί κανόνες προσδιορίζουν πως πρέπει να συμπεριφέρεται ο άνθρωπος.

Οι ρόλοι δεν μπορούν να διαχωριστούν, να διακριθούν από τις θέσεις. Δεν υπάρχουν ρόλοι χωρίς θέσεις ούτε θέσεις χωρίς

**ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ
ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΗΣ**

ρόλους κατά τον Linton. Η μεταξύ τους διάκριση έχει μόνο θεωρητικό ενδιαφέρον, για να μπορέσουμε δηλαδή, να μελετήσουμε καλύτερα τόσο την έννοια του ρόλου όσο και της θέσης.

Υπάρχουν διάφορα είδη ρόλων, όπως είναι οι ρόλοι που στηρίζονται στη συγγένεια (π.χ. πατέρας, μητέρα, γιος), επαγγελματικοί ρόλοι (π.χ. γιατρός, δάσκαλος, οδηγός) κ.ά. Μία άλλη διάκριση αφορά και σε ρόλους που αλληλεξαρτώνται μεταξύ τους ή προκύπτουν ο ένας από τον άλλο. Ορισμένοι ρόλοι είναι συμπληρωματικοί μεταξύ τους (π.χ. ο ρόλος του πατέρα δεν μπορεί να περιγραφεί χωρίς αναφορά στο ρόλο του παιδιού. Ο ρόλος του δασκάλου προσδιορίζεται με βάση το ρόλο του μαθητή κτλ.).

είδη ρόλων

6.5 Κοινωνικοί κανόνες

Όλες οι κοινωνίες διαμορφώνουν κανόνες, προσδοκίες ή έχουν ιδιαίτερα συστήματα ιδεών που προσδιορίζουν ποιες μορφές συμπεριφοράς είναι αποδεκτές.

Οι κοινωνικοί κανόνες, επομένως, αποτελούν παραδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς. Οι κανόνες αυτοί θέτουν περιορισμούς στη συμπεριφορά μας, χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε άμεσα. Για να γίνουν κατανοητά η ύπαρξη και ο ρόλος των κοινωνικών κανόνων, θα αρκούσε κανείς να γνωρίσει έναν άλλο πολιτισμό από αυτόν στον οποίο έχει ανατραφεί, μεγαλώσει και ζει, για να διαπιστώσει οι άνθρωποι κάνουν τα πράγματα με διαφορετικό τρόπο.

Ορισμένοι κοινωνικοί κανόνες είναι πολύ σημαντικοί και, αν κανείς τους παραβιάσει, τότε διαταράσσεται η επικοινωνία και η σχέση μεταξύ των ανθρώπων. Οι κανόνες, επομένως, συμβάλλουν στη διατήρηση του κοινωνικού συστήματος. Επιπλέον, προσδιορίζουν τι πρέπει να κάνουμε ή να πούμε σε κάθε περίπτωση. Κάτ' αυτόν τον τρόπο δε χρειάζεται να καταβάλουμε ιδιαίτερη προσπάθεια, για να αποφασίσουμε πώς πρέπει να συμπεριφερθούμε σε κάθε περίπτωση. Αντίθετα, σε ασυνήθιστες καταστάσεις, όπου ενδεχομένως και οι κοινωνικοί κανόνες είναι ασαφείς, οι άνθρωποι τείνουν να προσέχουν τη συμπεριφορά των άλλων και να προσαρμόζουν αντίστοιχα τη δική τους.

Η έρευνα στον τομέα των κοινωνικών κανόνων έχει δείξει ότι υπάρχουν κάποιοι κανόνες με καθολική ισχύ σχεδόν. Για παράδειγμα, σε πολλές γλώσσες, όταν απευθύνεται κανείς σε κάποιο οικείο πρόσωπο χρησιμοποιεί έναν ιδιαίτερο τύπο αντωνυμίας (στα Ελληνικά, είναι "εσύ"), ενώ όταν θέλει να εκφράσει το σεβα-

σμό ή την έλλειψη οικειότητας χρησιμοποιεί άλλον τύπο αντωνυμίας ("εσείς" στα Ελληνικά). Ο τρόπος με τον οποίο απευθύνεται κανείς στους άλλους δεν εκφράζει μόνον την κοινωνική απόσταση, αλλά και την κοινωνική θέση των προσώπων.

Ωστόσο, υπάρχουν κοινωνικοί κανόνες που διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό. Για παράδειγμα, οι κανόνες που προσδιορίζουν τον προσωπικό χώρο, την απόσταση που κρατά κανείς από τους άλλους ποικίλλουν από πολιτισμό σε πολιτισμό. Έτσι, οι Βρετανοί και οι Σκανδιναβοί προτιμούν να διατηρούν μεγαλύτερη απόσταση από ό,τι οι Γάλλοι και οι Άραβες.

Ακόμη υπάρχουν κοινωνικοί κανόνες οι οποίοι ανήκουν σε ιδιαίτερες ομάδες καθώς και κανόνες που επιβάλλουν περισσότερους περιορισμούς στη συμπεριφορά απ' ό,τι άλλοι. Ορισμένοι κανόνες επίσης διαφέρουν στο βαθμό ως προς τον οποίο συνδέονται λειτουργικά με τις αξίες του πολιτισμού.

6.6 Κοινωνική επιρροή

Ένα από τα πιο σημαντικά πεδία έρευνας της Ψυχολογίας είναι η μελέτη της κοινωνικής επίδρασης ή επιρροής. Δηλαδή, η Ψυχολογία εξετάζει ποιοι κοινωνικοί παράγοντες επιδρούν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του ανθρώπου. Κατ' αυτόν τον τρόπο η κοινωνική επιρροή ορίζεται ως η αλλαγή στις απόψεις, τις στάσεις και τις κρίσεις ενός ανθρώπου που προκαλείται από ένα ή περισσότερα πρόσωπα.

Το άτομο το οποίο ασκεί επίδραση ονομάζεται φορέας της επιρροής, ενώ ο αποδέκτης αποκαλείται στόχος. Γενικώς, στην καθημερινή ζωή δεν έχουμε επίγνωση της έκτασης που λαμβάνει η κοινωνική επιρροή, επειδή είναι συνεχής.

Για παράδειγμα, κάποια μορφή επιρροής στο επίπεδο των διαπροσωπικών σχέσεων μπορεί να διακρίνει κανείς στην προσπάθεια του δασκάλου να πείσει τους μαθητές να μάθουν να λύνουν προβλήματα Γεωμετρίας με βάση μια νέα μέθοδο, στην προσπάθεια του γιατρού να κάνει τον ασθενή να σταματήσει το κάπνισμα ή στην προσπάθεια ενός πωλητή να πείσει τους πελάτες να αγοράσουν το συγκεκριμένο προϊόν.

Η κοινωνική επιρροή είναι θετική, όταν το πρόσωπο αλλάζει προς την επιθυμητή ή την απαιτούμενη κατεύθυνση από το φορέα της επιρροής. Η κοινωνική επιρροή είναι αρνητική, όταν το πρόσωπο αλλάζει στάση ή συμπεριφορά προς την αντίθετη

κατεύθυνση από την επιθυμητή.

Η κοινωνική επιρροή ασκείται με διάφορους τρόπους, όπως είναι η αμοιβή, η πίεση, η πληροφόρηση κτλ. Κυριότερες μορφές κοινωνικής επιρροής, τις οποίες θα διαπραγματευτούμε στη συνέχεια, είναι η συμμόρφωση και η υπακοή.

6.7 Η Συμμόρφωση

Συχνά οι άνθρωποι αναγκάζονται να αλλάξουν τη συμπεριφορά τους ή τις πεποιθήσεις τους, όταν αισθάνονται ή αντιλαμβάνονται κάποια πίεση πραγματική ή και φανταστική από την ομάδα στην οποία ανήκουν. Σ' αυτή την περίπτωση συμμορφώνονται, δηλαδή τροποποιούν τη συμπεριφορά και τις πεποιθήσεις τους, προκειμένου να είναι όμοιες με αυτές των μελών της ομάδας.

Επομένως, «η συμμόρφωση είναι μια αλλαγή στη συμπεριφορά ή τις πεποιθήσεις προς την κατεύθυνση που προσδιορίζει η ομάδα στην οποία ανήκει κανείς». Η συμμόρφωση είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής δύναμης της ομάδας η οποία προκαλεί την αλλαγή στη συμπεριφορά του ανθρώπου. Σε ορισμένες περιπτώσεις η συμμόρφωση είναι το αποτέλεσμα της σύγκρουσης ανάμεσα στον τρόπο που το άτομο σκέφτεται ή ενεργεί και στον τρόπο σκέψης ή συμπεριφοράς που η ομάδα πιέζει το άτομο να υιοθετήσει. Για παράδειγμα, η συμμόρφωση μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της πίεσης που αισθάνεται ένας έφηβος από την ομάδα των συνομηλίκων να αρχίσει το κάπνισμα ή να κάνει χρήση αλκοόλ, ενώ ο ίδιος δεν το επιθυμεί. Ωστόσο, σε άλλες περιπτώσεις, η συμμόρφωση μπορεί να είναι το αποτέλεσμα φανταστικής πίεσης που ασκεί η ομάδα. Για παράδειγμα, ο έφηβος μπορεί να φαντάζεται ότι οι άλλοι επιθυμούν να συμμορφωθεί, δηλαδή να αρχίσει το κάπνισμα και να κάνει χρήση αλκοόλ, ενώ στην πραγματικότητα αυτό δεν είναι αληθινό.

Συμμόρφωση

Άλλοτε πάλι το άτομο συμμορφώνεται όταν είναι αβέβαιο για το τι είναι σωστό, και γι' αυτό υιοθετεί όσα η ομάδα θεωρεί ως επιθυμητά ή αποδεκτά, επειδή πιστεύει ότι συνιστούν έναν αξιόπιστο οδηγό.

Το είδος της δύναμης που ασκεί η ομάδα και η οποία οδηγεί στη συμμόρφωση διαφέρει σημαντικά ανάλογα με την περίπτωση. Για παράδειγμα η ομάδα μπορεί να χρησιμοποιήσει την τιμωρία ή την αμοιβή, για να πείσει κάποιον να προβεί σε μια πράξη ή να αναπτύξει μια ορισμένη στάση ή συμπεριφορά.

Ο άνθρωπος, όταν πρέπει να επιλέξει μια μορφή δράσης και βρίσκεται σε κατάσταση αμφιβολίας, δεν έχει διαμορφώσει, δηλαδή, άποψη για το ποια συμπεριφορά ή μορφή δράσης είναι πιο σωστή, τότε ακολουθεί το παράδειγμα άλλων προσώπων. Ο Sherif με τις έρευνές του προσπάθησε να τεκμηριώσει με ποιο τρόπο η πίεση που ασκεί η ομάδα επιδρά στην κρίση των ατόμων, όταν αυτά βρίσκονται σε κατάσταση αμφιβολίας.

6.8 Το Πείραμα του Sherif

Τοποθετούσε δύο, τρία άτομα σε ένα μικρό και εντελώς σκοτεινό δωμάτιο όπου σε μία απόσταση πέντε (5) περίπου μέτρων εμφανιζόταν ένα φως.

Ο ερευνητής ενημέρωνε τα άτομα ότι το φως κινείται και ότι έργο τους είναι να υπολογίσουν πόσο ήταν κάθε φορά το διάστημα της μετακίνησης του φωτός. Τα άτομα που συμμετείχαν στο πείραμα υπολόγιζαν ότι το φως μετακινιόταν από πέντε εκατοστά του μέτρου έως πέντε μέτρα. Όμως ο ερευνητής δε μετακινούσε στην πραγματικότητα καθόλου το φως. Αυτό που τα άτομα αντιλαμβάνονταν ως κίνηση του φωτός ήταν μια οπτική απάτη, γνωστή ως αυτοκινητικό φαινόμενο. Σύμφωνα με το φαινόμενο αυτό, όταν κανείς προσπαθεί να παρακολουθήσει ένα φωτεινό σημείο, ένα φως σε ένα σκοτεινό δωμάτιο ή το βράδυ, τότε το φως αυτό φαίνεται ότι κινείται προς διάφορες κατευθύνσεις, επειδή το άτομο δεν έχει κάποιο πλαίσιο αναφοράς.

Κατά τη δεύτερη φάση του πειράματος ο Sherif έβαζε στο δωμάτιο και ένα άλλο άτομο το οποίο συμπεριφερόταν ως εξεταζόμενος, ενώ στην πραγματικότητα ήταν συνεργάτης του ερευνητή. Το πραγματικό υποκείμενο της έρευνας το οποίο αγνοούσε ότι ο άλλος εξεταζόμενος ήταν συνεργάτης του ερευνητή έπρεπε και πάλι να εκτιμήσει την απόσταση που μετακινήθηκε το φως.

Σε αυτή την πειραματική κατάσταση ο ρόλος του συνεργάτη ήταν να δίνει τη δική του εκτίμηση μετά από αυτή του εξεταζόμενου, ακολουθώντας την εξής οδηγία του ερευνητή: Εάν το άτομο υπολόγιζε ότι το φως κινήθηκε κατά ένα μικρό διάστημα, ο συνεργάτης απαντούσε σταθερά πάντοτε ότι το φως μετακινήθηκε κατά ένα μεγαλύτερο διάστημα. Όταν το άτομο διαπίστωνε ότι το φως κινήθηκε κατά ένα μεγαλύτερο διάστημα ο συνεργάτης απαντούσε ότι το φως είχε μετακινηθεί κατά ένα μικρότερο διάστημα.

Κατά την εξέλιξη του πειράματος διαπιστώθηκε ότι οι εκτιμήσεις του ατόμου προσέγγιζαν και συνέκλιναν προς τις εκτιμήσεις που έκανε ο συνεργάτης του ερευνητή.

Ο Sherif επανέλαβε το πείραμα με ομάδα συνεργατών και τα αποτελέσματα ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο το αρχικό εύρημα. Διαπίστωσε ότι, όταν τα άτομα είναι σε μια ομάδα, διαμορφώνουν κοινούς κανόνες προς τους οποίους τείνουν να συμμορφώνονται. Ένα σημαντικό εύρημα ήταν επίσης ότι όσο πιο αβέβαια ήταν τα άτομα για την πραγματικότητα της κατάστασης τόσο πιο πολύ συμμορφώνονταν.

Το πολύ γνωστό πλέον αυτό πείραμα απέδειξε ότι οι άνθρωποι, όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με μία αδόμητη και αμφίβολη κατάσταση ή ερεθίσματα, αναπτύσσουν ένα εσωτερικό, σταθερό πλαίσιο αναφοράς, για να μπορέσουν να εκτιμήσουν την κατάσταση ή τα ερεθίσματα αυτά. Όμως, όταν τα άτομα βρίσκονται αντιμέτωπα με άλλα άτομα που έχουν διαφορετικές απόψεις, κρίσεις προσαρμόζονται στο πλαίσιο αναφοράς των άλλων προσώπων και εγκαταλείπουν το δικό τους. Ακόμη, όταν ένα πλαίσιο αναφοράς διαμορφώνεται από κοινού με άλλα άτομα, συνεχίζει να επηρεάζει την κρίση κάθε ατόμου, ακόμη και όταν τα άλλα άτομα απουσιάζουν.

6.9 Το πείραμα του Asch

Μερικά χρόνια αργότερα, ο Asch σε μια σειρά πειραμάτων που διεξήγαγε μελέτησε τη συμμόρφωση από μια άλλη πλευρά. Ο Asch κάλεσε πέντε φοιτητές να συμμετάσχουν σε ένα πείραμα οπτικής αντίληψης, προκειμένου να ερευνήσει την ικανότητα των ανθρώπων να διακρίνουν ή και να συγκρίνουν το μήκος διάφορων γραμμών. Τα άτομα συμμετείχαν σε ομάδα πέντε ατόμων, εκ των οποίων τα τέσσερα ήταν συνεργάτες του ερευνητή. Έπρεπε να συγκρίνουν τις τρεις γραμμές (α, β, γ) με τη γραμμή ψ σε διάφο-

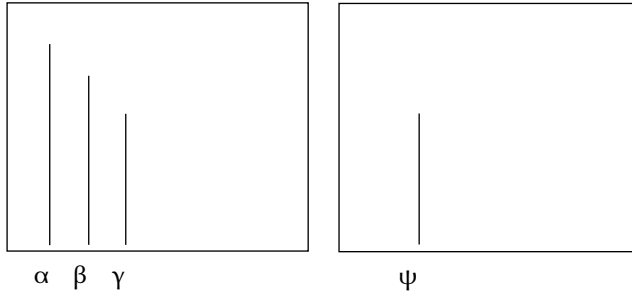
ρες κάρτες και να διακρίνουν ποια γραμμή έχει το ίδιο μήκος με τη γραμμή ψ. Η απάντηση ήταν εύκολη. Οι συνεργάτες όμως του ερευνητή είχαν λάβει την οδηγία να δίνουν μετά από ένα ορισμένο σημείο λανθασμένες απαντήσεις, ενώ το πραγματικό υποκείμενο της έρευνας απαντούσε τελευταίος ή προτελευταίος. Τα περισσότερα από τα πραγματικά υποκείμενα της έρευνας ακούγοντας τους συνεργάτες του ερευνητή να δίνουν λανθασμένες απαντήσεις άρχισαν να αισθάνονται άγχος και τελικώς, όταν ερχόταν η σειρά τους, έδιναν την ίδια λανθασμένη απάντηση, αν και είχαν επίγνωση ότι δεν ήταν ορθή.

Οι πιο πολλοί από τα πραγματικά υποκείμενα της έρευνας συμμορφώθηκαν τουλάχιστον μία φορά, ενώ μόνον έναν ποσοστό 24% δε συμμορφώθηκε σε καμιά προσπάθεια. Το συνολικό ποσοστό συμμόρφωσης με τη γνώμη της ομάδας ήταν 35% περίπου. Δηλαδή, το 1/3 των ατόμων συμμορφώθηκε με τη γνώμη της ομάδας, ακόμη κι αν αυτή ήταν λανθασμένη, επειδή, εάν εξέφραζαν αντίθετη άποψη, θα αποτελούσαν μειοψηφία και γι' αυτό θα αισθάνονταν άβολα.

Το σημαντικό στο πείραμα του Asch είναι ότι τα άτομα δε βρίσκονταν σε κατάσταση αβεβαιότητας, όπως στο πείραμα του Sherif,

Εικόνες από τα πειράματα του Asch

Οι γραμμές που έπρεπε να συγκρίνουν τα άτομα στο πείραμα του Asch.

αλλά παρ' όλα αυτά συμμορφώθηκαν με τη γνώμη της ομάδας.

Συχνά οι άνθρωποι υφίστανται διάφορες πιέσεις να συμμορφωθούν με τη γνώμη των ομάδων στις οποίες συμμετέχουν. Όμως οι πιέσεις αυτές δεν είναι εμφανείς και γι' αυτό κανείς δεν έχει σαφή επίγνωσή τους, όπως συνέβη με τα άτομα που συμμετείχαν στα πειράματα του Asch και του Sherif. Αντίθετα, στην περίπτωση της υπακοής, ενός άλλου κοινωνικού φαινομένου, οι πιέσεις και οι επιδράσεις που δέχεται κανείς είναι εμφανείς. Γι' αυτό μπορεί να αντιληφθεί ότι είναι αποτέλεσμα της άσκησης εξουσίας.

6.10 Υπακοή

Σε κάθε ομάδα ή κοινωνία θεωρείται σημαντικό οι άνθρωποι να επιδεικνύουν υπακοή σε όσα ορίζουν ή απαιτούν αυτοί που έχουν και ασκούν τη νόμιμη εξουσία. Για παράδειγμα, προσδοκούμε οι φορολογούμενοι πολίτες να ακολουθούν όσα υπαγορεύουν οι νόμοι για τη δήλωση του εισοδήματός τους. Οι αξιωματικοί του στρατού περιμένουν ότι οι στρατιώτες θα υπακούσουν στις εντολές και διαταγές· οι πολίτες να υπακούουν και τηρούν τους νόμους που θέτει η πολιτεία. Γενικώς, σε πολλές περιπτώσεις υπακούμε στους κανόνες και τις εντολές και αποδεχόμαστε τις αποφάσεις, τις επιλογές και την πολιτική όσων βρίσκονται στην εξουσία.

Η υπακοή στηρίζεται στην πίστη ότι η εξουσία έχει το δικαίωμα να έχει απαιτήσεις από εμάς.

Όμως, τι συμβαίνει στις περιπτώσεις που οι απαιτήσεις της εξουσίας συγκρούονται με τις προσωπικές αξίες μας και τις πεποιθήσεις; Για παράδειγμα, πώς μπορεί να αντιδράσουν οι πολίτες εάν πιστεύουν ότι η πολιτική μιας κυβέρνησης παραβιάζει τις ηθικές αξίες της κοινωνίας;

Από την ιστορία γνωρίζουμε ότι οι άνθρωποι σε ένδειξη υπακοής προς την εξουσία, διαπράττουν διάφορα εγκλήματα. Αυτά είναι γνωστά ως «εγκλήματα υπακοής». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από τους Ναζί κατά τη διάρκεια του δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου. Ανάλογα εγκλήματα υπακοής συμβαίνουν και στις ημέρες μας

Το 1960 ο Milgram διεξήγαγε μια σειρά από πειράματα στο εργαστήριο του πανεπιστημίου του Yale προκειμένου να μελετήσει το φαινόμενο της υπακοής στην εξουσία. Ο Milgram παρακινήθηκε να κάνει αυτή την έρευνα από τα φρικτά εγκλήματα που είχαν διαπράξει οι Ναζί κατά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι ένα σημαντικό ποσοστό φυσιολογικών ανθρώπων μπορεί να οδηγηθεί σε καταστροφικές πράξεις έναντι των άλλων ανθρώπων, όταν βρίσκονται υπό συνθήκες ισχυρής πίεσης, όταν η εξουσία ασκεί πίεση σ' αυτούς.

Όμως, επειδή το πείραμα του Milgram προκάλεσε ισχυρές αντιδράσεις και αμφισβητήθηκε, η πειραματική διαδικασία επαναλήφθηκε και από άλλους ερευνητές. Ωστόσο, δεν έδειξαν υπακοή όλοι όσοι συμμετείχαν στο πείραμα. Αντίθετα, ορισμένοι άνθρωποι αντιστάθηκαν στην εξουσία και στις πιέσεις της ριψοκινδυνεύοντας.

Από μετέπειτα έρευνες έχει βρεθεί ότι η υπακοή προς την εξουσία περιορίζεται σημαντικά, όταν τα άτομα αισθάνονται υπεύθυνα για τις πράξεις τους, όταν και άλλοι εκδηλώνουν την ανυπακοή τους προς την εξουσία καθώς και όταν τα άτομα ενθαρρύνονται να διερευνούν τα κίνητρα, τις ικανότητες και την κρίση όσων βρίσκονται σε θέσεις εξουσίας.

6.11 Συνεργασία και ανταγωνισμός

Η συνεργασία και ο ανταγωνισμός είναι δύο κοινωνικά φαινόμενα τα οποία συναντούμε στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων αλλά και μέσα στο πλαίσιο της ομάδας ή μεταξύ των ομάδων. Υπάρχουν κοινωνίες και πολιτισμοί των οποίων οι αξίες ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των ατόμων και κοινωνίες των οποίων το σύστημα αξιών ευνοεί τον ανταγωνισμό, όπως είναι οι δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες.

Ο Deutsch με το πρωτοποριακό πείραμά του με μαθητές μελέτησε πώς ο ανταγωνισμός και η συνεργασία επιδρά στη σχολική επίδοση των φοιτητών. Ο Deutsch στο πλαίσιο της τάξης δημι-

Παρατηρώντας τις εκφράσεις προσώπου αυτών των παιδιών πως θα χαρακτηρίζατε τη συμπεριφορά; ως ανταγωνιστική ή ως παιχνίδι;

ούργησε μικρές ομάδες στις οποίες ανέθεσε ως έργο την επίλυση διάφορων προβλημάτων. Στις ομάδες που λειτούργησαν υπό συνθήκες συνεργασίας ο Deutsch βαθμολόγησε την απόδοση κάθε μέλους με βάση τη συνολική απόδοση της ομάδας ενώ στις ομάδες που εργάστηκαν υπό συνθήκες ανταγωνισμού η απόδοση του κάθε μέλους θα λάμβανε κάποια αξιολόγηση με βάση την επίδοση κάθε μέλους.

Το πείραμα διήρκεσε πέντε εβδομάδες και ο Deutsch διαπίστωσε ότι δεν υπήρξε διαφορά στην απόδοση ανάμεσα στα δύο είδη ομάδων. Όμως το ψυχολογικό κλίμα στις συνεργατικές ομάδες ήταν φιλικό και η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών των ομάδων ευχάριστη. Τα μέλη απέδιδαν ιδιαίτερη προσοχή στη γνώμη και τις προτάσεις των άλλων μελών. Αντίθετα, στις ανταγωνιστικές ομάδες το ψυχολογικό κλίμα το οποίο διαμορφώθηκε ήταν εχθρικό, ενώ παρατηρήθηκαν και εκδηλώσεις αρνητικής συμπεριφοράς μεταξύ των μελών της ομάδας (επιθετικότητα, δημιουργία εμποδίων κτλ.).

Στη συνέχεια ο M. Sherif ερεύνησε τον ανταγωνισμό και τη συνεργασία μεταξύ των ομάδων. Ο M. Sherif διαίρεσε τα παιδιά μιας κατασκήνωσης σε δύο ομάδες. Αρχικώς ο ερευνητής οργά-

**τα πειράμα-
τα του
Deutsch**

το πείραμα του Sherif

Συνεργασία και ανταγωνισμός

νωσε δραστηριότητες που απαιτούσαν τη συνεργασία μεταξύ των μελών. Στην επόμενη φάση του πειράματος οργάνωσε δραστηριότητες που ευνοούσαν τη δημιουργία ανταγωνιστικού κλίματος, γεγονός το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση εχθρικής και επιθετικής συμπεριφοράς μεταξύ των ομάδων.

Στην τρίτη φάση της πειραματικής διαδικασίας ο ερευνητής επιχείρησε να συμφιλιώσει τις ομάδες μεταξύ τους, αναθέτοντας δραστηριότητες που για να ολοκληρωθούν απαιτούσαν τη συνεργασία όλων. Η αλληλεξάρτηση και η αλληλεπίδραση των μελών των ομάδων για την επίτευξη του κοινού στόχου (π.χ. την αποκατάσταση του συστήματος ύδρευσης της κατασκήνωσης) επέφερε τη συμφιλίωση, αν κι αυτή δεν ήταν εύκολο να επιτευχθεί.

Από τα δύο αυτά πειράματα συμπεραίνουμε ότι το συνεργατικό κλίμα δημιουργείται, όταν τα μέλη της ομάδας τοποθετούν τους στόχους της ομάδας πάνω από τους δικούς τους ατομικούς στόχους. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι η συνοχή, το μέγεθος και το έργο της ομάδας επιδρούν στη διαμόρφωση κλίματος συνεργασίας.

Από άλλες μελέτες και έρευνες παρατηρήθηκε ότι οι διαφορετικές απόψεις και οι συγκρούσεις στο πλαίσιο των συνεργατικών ομάδων ενισχύουν την κοινή δράση. Η συμβολή κάθε μέλους είναι σημαντική και η προσπάθεια για άσκηση επιρροής διακρίνεται από φιλική διάθεση.

Αντίθετα, στις ανταγωνιστικές ομάδες κάθε νέα πρόταση αντιμετωπίζεται με καχυποψία, ενώ κάθε μέλος θεωρεί τους άλλους υπεύθυνους για τη δημιουργία αυτής της κατάστασης. Συχνά οι

αποφάσεις που λαμβάνονται σε αυτές τις ομάδες είναι ανεπαρκείς, αναποτελεσματικές και συνδέονται με παιχνίδια εξουσίας, στα οποία κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν τα μέλη που ασκούν σημαντική επιρροή στην ομάδα και τα οποία ελέγχουν τις διαδικασίες λήψης απόφασης.

6.12. Οι Συγκρούσεις

Η σύγκρουση είναι μια διαδικασία που συμβαίνει, όταν οι ενέργειες, οι πράξεις ενός ανθρώπου εμποδίζουν τις ενέργειες ενός άλλου. Η σύγκρουση είναι μια κατάσταση στην οποία οι άνθρωποι έχουν αρνητική αλληλεξάρτηση μεταξύ τους όσον αφορά τα μέσα ή τους στόχους που κατευθύνουν τις ενέργειές τους καθώς και τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν.

Έτσι, όσο αυξάνει η αλληλεξάρτηση ανάμεσα σε δύο ανθρώπους, τόσο αυξάνει και η πιθανότητα, η δυνατότητα για σύγκρουση. Όσο η αλληλεπίδραση μεταξύ δύο προσώπων γίνεται συχνή και παράλληλα καλύπτει ένα σημαντικό εύρος από θέματα τόσο αυξάνουν οι πιθανότητες και οι ευκαιρίες για διαφωνία.

Συγκρούσεις εμφανίζονται σε όλα τα είδη των διανθρώπινων σχέσεων, για παράδειγμα με τους φίλους, τους συνεργάτες μας, εντός της οικογένειας, αλλά και με άλλα συγγενικά και οικεία πρόσωπα. Η επιστημονική έρευνα έχει διαπιστώσει ότι υπάρχουν πολλά είδη συγκρούσεων. Τα προβλήματα που αφορούν τις συγκρούσεις μπορεί να ταξινομηθούν σε τρεις γενικές κατηγορίες:

- 1) Ορισμένες μορφές συμπεριφοράς. Ορισμένες συγκρούσεις δημιουργούνται από κάποιες μορφές συμπεριφοράς των άλλων. Για παράδειγμα, κάποιος είναι δυνατό να εξοργιστεί, επειδή από την υψηλή ένταση του ήχου του ραδιοφώνου του διπλανού δεν μπορεί να συγκεντρωθεί στη μελέτη του.
- 2) Κανόνες και ρόλοι. Κάποιες συγκρούσεις σχετίζονται με τα δικαιώματα αλλά και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από κάποιο ρόλο. Συνήθως αυτού του είδους οι συγκρούσεις προκαλούνται από την αθέτηση υποσχέσεων, συμφωνιών, την έλλειψη αμοιβαιότητας κτλ. Για παράδειγμα, σύγκρουση μπορεί να προκύψει ανάμεσα στον εργαζόμενο και τον εργοδότη για τις υποχρεώσεις που επιβάλλει η συγκεκριμένη εργασία στον εργαζόμενο.

3) Προσωπικές διαθέσεις. Ορισμένες συγκρούσεις αφορούν τα κίνητρα, τις διαθέσεις ή και γενικότερα την προσωπικότητα ενός ανθρώπου. Για παράδειγμα κάποιος μπορεί να διαμαρτύρεται για την έλλειψη συνέπειας κάποιου άλλου προσώπου με το οποίο σχετίζεται.

Συγκρούσεις συμβαίνουν μέσα σε μια ομάδα ή μεταξύ διάφορων ομάδων.

Γενικώς, η σύγκρουση δεν είναι εξ ορισμού ή πάντοτε μια καταστροφική διαδικασία. Υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες οι συγκρούσεις μπορεί να βοηθήσουν στην επίλυση διαφορών ή στην αλλαγή των προσδοκιών που τα άτομα έχουν από αυτή τη σχέση. Ο θετικός ή αρνητικός ρόλος τον οποίο είναι δυνατό να διαδραματίσει μια σύγκρουση στην εξέλιξη των ανθρώπινων σχέσεων εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο επιλύεται η σύγκρουση. Αρκετές φορές, επειδή οι συγκρούσεις δημιουργούν πολύ ισχυρά συναισθήματα, είναι δύσκολο να επιλυθούν με εποικοδομητικό τρόπο.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι μια εξελικτική πορεία που διαρκεί όσο και ο βίος του ανθρώπου. Είναι μια διαδικασία εκμάθησης των κοινωνικών ρόλων και αξιών. Οι φορείς που αναλαμβάνουν την κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι η οικογένεια, το σχολείο, η ομάδα των συνομηλίκων κτλ. Πολύ σημαντική είναι η πρωτογενής κοινωνικοποίηση στο πλαίσιο της οικογένειας, αλλά εξίσου σπουδαία θεωρείται και η κοινωνικοποίηση κατά την ενήλικη ζωή.

Οι κοινωνικοί ρόλοι τους οποίους το άτομο μαθαίνει μέσω της κοινωνικοποίησης συνδέονται αντίστοιχα με την κοινωνική θέση που κατέχει κάθε άτομο. Ο ρόλος είναι η συμπεριφορά που αναμένεται να εκδηλώσει ο κάτοχος μιας θέσης. Ο άνθρωπος καθημερινά αναλαμβάνει και εκπληρώνει πλείστους ρόλους με διαφορετική κάθε φορά αποτελεσματικότητα.

Η κοινωνική συμπεριφορά του ανθρώπου διαμορφώνεται με βάση την κοινωνική επιρροή και όσα υπαγορεύουν οι κοινωνικοί κανόνες. Δύο σημαντικές μορφές κοινωνικής επιρροής είναι η συμμόρφωση των ανθρώπων με τη γνώμη της πλειοψηφίας και η υπακοή στις εντολές της εξουσίας.

Από τα πρωτοποριακά πειράματα του Sherif και του Asch διαπιστώθηκε ότι οι άνθρωποι μεταβάλλουν τις προσωπικές τους απόψεις και συμμορφώνονται με τη γνώμη της πλειοψηφίας ακόμη και όταν γνωρίζουν ότι οι απόψεις τους είναι ορθές.

Σε κάθε οργανωμένη κοινωνία αναμένεται ότι τα μέλη της θα υπακούουν στους κανόνες της εξουσίας. Ο S. Milgram επηρεασμένος από τα εγκλήματα που διέπραξαν οι γερμανοί στρατιώτες κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μελέτησε πειραματικά το φαινόμενο της υπακοής στην εξουσία. Από τα πειράματα αυτά διαπίστωσε ότι ένα σημαντικό ποσοστό ανθρώπων, όταν βρίσκεται υπό συνθήκες πίεσης από κάποια μορφή εξουσίας, μπορεί να προβεί σε καταστροφικές ενέργειες έναντι των άλλων ανθρώπων. Όμως υπάρχει και ένα ποσοστό ανθρώπων που δεν επιδεικνύει υπακοή παρά την πίεση που ασκεί η εξουσία.

Δύο άλλα σημαντικά κοινωνικά φαινόμενα είναι η συνεργασία και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους ανθρώπους, στο πλαίσιο της

ομάδας ή μεταξύ των ομάδων, τα οποία μελέτησαν με τα πειράματά τους οι Deutsch και Sherif. Η συνεργασία προϋποθέτει οι άνθρωποι να θέτουν τους στόχους της ομάδας πάνω από τους προσωπικούς, ενώ στον ανταγωνισμό συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Αντίστοιχα, στις συνεργατικές ομάδες διαμορφώνεται ανάλογο ψυχολογικό κλίμα. Τα μέλη είναι ικανοποιημένα, όλες οι γνώμες ακούγονται και εξετάζονται. Αντίθετα, στον ανταγωνισμό ή στις ανταγωνιστικές ομάδες επικρατεί εχθρότητα, κάθε νέα πρόταση αντιμετωπίζεται με καχυποψία, ενώ συχνά εμφανίζονται και άλλες αρνητικές μορφές συμπεριφοράς.

Όσο συχνή είναι η αλληλεπίδραση των ανθρώπων τόσο αυξάνουν οι πιθανότητες να εκδηλωθούν συγκρούσεις. Κάθε όμως σύγκρουση δεν είναι καταστροφική. Αυτό εξαρτάται από την έντασή της και τον τρόπο επίλυσής της. Οι συγκρούσεις διακρίνονται σε: συγκρούσεις που αφορούν προβλήματα που εκδηλώνονται από ορισμένες συμπεριφορές, συγκρούσεις σε σχέση με τους κανόνες και τους ρόλους και συγκρούσεις σε σχέση με τις προσωπικές προδιαθέσεις και τα κίνητρα των προσώπων.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να ορίσετε με δικά σας λόγια το φαινόμενο της κοινωνικής επιρροής και να δώσετε δύο δικά σας παραδείγματα.
2. Να συγκρίνετε το ψυχολογικό κλίμα που διαμορφώνεται στις συνεργατικές ομάδες με το αντίστοιχο κλίμα στις ανταγωνιστικές ομάδες. Ποιοι παράγοντες συμβάλλουν στη διαμόρφωση του αντίστοιχου ψυχολογικού κλίματος σε κάθε περίπτωση;
3. Οι συγκρούσεις είναι εξ ορισμού κάτι καταστροφικό; Μπορούν να επιλυθούν κατά τρόπο εποικοδομητικό οι συγκρούσεις;
4. Να παρουσιάσετε συγκεκριμένα παραδείγματα πρωτογενούς και δευτερογενούς κοινωνικοποίησης.
5. Να περιγράψετε με παραδείγματα υποθετικά ή πραγματικά τους ρόλους στους οποίους μπορεί να εναλλάσσεται καθημερινά ένας άνθρωπος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

